

Οι άνισες γεωγραφίες του ανθρώπινου πόνου: Πως η παγκόσμια ενημέρωση ιεραρχεί την οδύνη, τη φτώχεια και την ανθρώπινη ζωή



Στον σύγχρονο κόσμο της συνεχούς πληροφόρησης, οι ειδήσεις φαίνεται να ταξιδεύουν ακαριαία από τη μία άκρη του πλανήτη στην άλλη. Τα διεθνή μέσα ενημέρωσης, οι ψηφιακές πλατφόρμες και τα κοινωνικά δίκτυα δημιουργούν την αίσθηση μιας παγκόσμιας δημόσιας σφαίρας, όπου κάθε γεγονός μπορεί, θεωρητικά, να γίνει άμεσα γνωστό. Ένας πόλεμος, μια φυσική καταστροφή, μια τρομοκρατική επίθεση, μια ανθρωπιστική κρίση ή μια μαζική μετακίνηση πληθυσμών μπορούν να εμφανιστούν στις οθόνες μας σχεδόν τη στιγμή που συμβαίνουν.

Ωστόσο, αυτή η φαινομενική αμεσότητα δεν σημαίνει ισότητα στην ενημέρωση. Δεν γίνονται όλα τα γεγονότα εξίσου ορατά. Δεν αποκτούν όλες οι τραγωδίες την ίδια βαρύτητα. Δεν προκαλούν όλοι οι θάνατοι την ίδια συγκίνηση, την ίδια πολιτική πίεση ή την ίδια αίσθηση επείγοντος. Η σημασία μιας είδησης δεν εξαρτάται μόνο από το ίδιο το γεγονός, αλλά και από το πού συμβαίνει, ποιους αφορά και σε ποια γεωγραφική, πολιτική και συμβολική θέση βρίσκονται οι άνθρωποι που πλήττονται.

Ένα περιστατικό βίας σε μια ευρωπαϊκή ή βορειοαμερικανική πόλη μπορεί να μετατραπεί αμέσως σε παγκόσμιο γεγονός: έκτακτα δελτία, ζωντανές συνδέσεις, εικόνες που αναπαράγονται διαρκώς, δηλώσεις πολιτικών ηγετών, δημόσιες τελετές πένθους, φωτισμένα μνημεία, λεπτό προς λεπτό παρακολούθηση των εξελίξεων. Την ίδια στιγμή, μια βομβιστική επίθεση σε αγορά της Υεμένης, μια σφαγή αμάχων στο Σουδάν, μια επίθεση σε χωριό στο ανατολικό Κονγκό ή η απαγωγή μαθητριών στη Νιγηρία μπορεί να περιοριστούν σε σύντομες αναφορές ή να απουσιάζουν σχεδόν πλήρως από τη διεθνή ειδησεογραφία.

Έτσι διαμορφώνεται μια άνιση γεωγραφία της είδησης. Ορισμένοι τόποι εμφανίζονται ως κεντρικοί και άλλοι ως περιφερειακοί. Ορισμένες ζωές παρουσιάζονται ως άμεσα αναγνωρίσιμες, οικείες και άξιες πένθους, ενώ άλλες ενσωματώνονται στη ρουτίνα μιας μακρινής δυστυχίας. Η παγκόσμια ενημέρωση δεν λειτουργεί, επομένως, ως ουδέτερος καθρέφτης της πραγματικότητας. Συμμετέχει ενεργά στη συγκρότηση ιεραρχιών σημασίας, ενδιαφέροντος και συγκίνησης.

Αυτό δεν σημαίνει απλώς ότι τα μέσα ενημέρωσης «ξεχνούν» ορισμένες περιοχές. Το ζήτημα είναι βαθύτερο. Η βία, η φτώχεια, η πείνα, η προσφυγιά ή η καταπάτηση δικαιωμάτων αποκτούν διαφορετικό βάρος ανάλογα με το πού συμβαίνουν και ποιους αφορούν. Σε πολλές περιπτώσεις, οι

κοινωνίες του λεγόμενου «παγκόσμιου Νότου» εμφανίζονται στα διεθνή μέσα κυρίως μέσα από εικόνες πολέμου, καταστροφής, εξαθλίωσης και ανθρωπιστικής ανάγκης. Αντίθετα, οι καθημερινές κοινωνικές πραγματικότητες, οι μορφές αντίστασης, οι πολιτισμικές δυναμικές και οι ιστορικές αιτίες των κρίσεων παραμένουν στο περιθώριο.

Η άνιση αυτή ορατότητα είναι κρίσιμη και για τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε τη φτώχεια. Η φτώχεια είναι ασφαλώς συνδεδεμένη με την έλλειψη εισοδήματος, τροφής, στέγης, υγείας, εκπαίδευσης ή πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες. Δεν περιορίζεται όμως μόνο σε αυτές τις υλικές στερήσεις. Είναι επίσης ζήτημα ορατότητας, εκπροσώπησης και αναγνώρισης. Οι φτωχότεροι πληθυσμοί δεν στερούνται μόνο πόρους· συχνά στερούνται και τη δυνατότητα να ακουστούν, να παρουσιαστούν ως ενεργά κοινωνικά υποκείμενα και να αποκτήσουν πολιτική βαρύτητα στη διεθνή δημόσια σφαίρα.

Από αυτή την άποψη, οι γεωγραφίες της φτώχειας είναι ταυτόχρονα και γεωγραφίες ορατότητας και αορατότητας.

Η κανονικοποίηση της κρίσης

Η άνιση γεωγραφία της ενημέρωσης συνδέεται στενά με έναν ακόμη μηχανισμό: την κανονικοποίηση της βίας και της φτώχειας σε συγκεκριμένες περιοχές του κόσμου. Όταν πολεμικές συγκρούσεις, λιμοί, επιδημίες, εκτοπισμοί ή τρομοκρατικές επιθέσεις επαναλαμβάνονται διαρκώς στον ίδιο γεωγραφικό χώρο, σταδιακά παύουν να αντιμετωπίζονται ως έκτακτα γεγονότα. Η συνεχής επανάληψη εικόνων δυστυχίας δημιουργεί μια μορφή εξοικείωσης. Ο θάνατος, η πείνα ή η ανασφάλεια αρχίζουν να εμφανίζονται σχεδόν ως φυσική κατάσταση ορισμένων κοινωνιών.

Περιοχές όπως τα Παλαιστινιακά Εδάφη, το Sahel, η Υεμένη, το Σουδάν, το ανατολικό Κονγκό ή τμήματα του Αφγανιστάν παρουσιάζονται συχνά ως χώροι «μόνιμης κρίσης». Οι ένοπλες συγκρούσεις, οι μαζικοί εκτοπισμοί, η φτώχεια και η ανθρωπιστική καταστροφή αντιμετωπίζονται περίπου ως αναμενόμενα χαρακτηριστικά αυτών των περιοχών και όχι ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων ιστορικών, γεωπολιτικών και οικονομικών διαδικασιών. Η βία παύει έτσι να προκαλεί την ίδια αίσθηση επείγοντος που θα προκαλούσε εάν εκδηλωνόταν σε μια ευρωπαϊκή ή βορειοαμερικανική πόλη.

Η Υεμένη και το Σουδάν αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της διαδικασίας. Στην Υεμένη, περισσότεροι από 22 εκατομμύρια άνθρωποι χρειάζονται ανθρωπιστική βοήθεια και προστασία το 2026. Το Σουδάν περιγράφεται από τον ΟΗΕ ως η μεγαλύτερη κρίση εκτοπισμού στον κόσμο, με πάνω από 30 εκατομμύρια ανθρώπους σε ανάγκη ανθρωπιστικής βοήθειας. Παρά το μέγεθος αυτών των κρίσεων, η διεθνής προβολή τους παραμένει συχνά αποσπασματική. Η μαζική ανθρωπινή οδύνη ενσωματώνεται στη ρουτίνα της διεθνούς ενημέρωσης.

Η κανονικοποίηση αυτή δεν είναι ουδέτερη. Συνδέεται με βαθύτερες παγκόσμιες ιεραρχίες, που έχουν τις ρίζες τους στην αποικιοκρατία, στις άνισες σχέσεις ανάπτυξης, στην εξάρτηση, στις ξένες παρεμβάσεις και στις σύγχρονες γεωπολιτικές ισορροπίες. Πολλές κοινωνίες του παγκόσμιου Νότου

παρουσιάζονται μέσα από στερεοτυπικές εικόνες βίας, φτώχειας και χάους, χωρίς να εξετάζονται οι ιστορικές αιτίες που παρήγαγαν αυτές τις συνθήκες. Η αποικιακή εκμετάλλευση, η άνιση ένταξη στην παγκόσμια οικονομία, οι πολιτικές αποσταθεροποίησης και οι διεθνείς ανταγωνισμοί παραμένουν συχνά αόρατοι πίσω από την εικόνα μιας δήθεν «φυσικής» δυσλειτουργίας.

Η επαναλαμβανόμενη έκθεση στον πόνο των άλλων μπορεί επίσης να οδηγήσει σε αυτό που έχει ονομαστεί «κόπωση της συμπόνιας». Οι θεατές συνηθίζουν να βλέπουν εικόνες υποσιτισμένων παιδιών, βομβαρδισμένων πόλεων, προσφυγικών καταυλισμών και κατεστραμμένων νοσοκομείων, χωρίς αυτές να παράγουν πλέον την ίδια συναισθηματική ή πολιτική αντίδραση. Το είδαμε με τη συριακή κρίση. Το βλέπουμε, με διαφορετικούς όρους, στην περίπτωση της Γάζας και της Δυτικής Όχθης.

Η Γάζα αποτελεί εδώ μια ιδιαίτερη περίπτωση. Δεν είναι «αόρατη» με την απλή έννοια της απουσίας εικόνων. Αντίθετα, είναι συχνά υπερροατή μέσα από σκληρές εικόνες πολέμου, καταστροφής, εκτοπισμού και ανθρωπιστικής κρίσης. Ωστόσο, αυτή η ορατότητα δεν μετατρέπεται πάντα σε πολιτική αναγνώριση ή αποτελεσματική διεθνή ευθύνη. Η περίπτωση της Γάζας δείχνει ότι η αορατότητα δεν σημαίνει απαραίτητα απουσία εικόνων. Μπορεί να σημαίνει απουσία βαρύτητας: οι εικόνες υπάρχουν, αλλά δεν αρκούν για να παραγάγουν ουσιαστική πολιτική δράση.

Όταν οι ζωές γίνονται αριθμοί

Η άνιση προβολή της βίας, της φτώχειας και των ανθρωπιστικών κρίσεων δεν αφορά μόνο τον τρόπο λειτουργίας των μέσων ενημέρωσης. Συνδέεται βαθύτερα με τον τρόπο που οργανώνεται το παγκόσμιο σύστημα και με τις διαφορετικές αξίες που αποδίδονται στις ανθρώπινες ζωές ανάλογα με τη γεωγραφική, πολιτική και οικονομική τους θέση.

Σε αυτό το πλαίσιο, ορισμένες τραγωδίες κινητοποιούν άμεσα τη διεθνή κοινή γνώμη, ενώ άλλες αντιμετωπίζονται ως σχεδόν αναμενόμενες. Ένας θάνατος σε μια δυτική μητρόπολη μπορεί να αποκτήσει παγκόσμια συγκινησιακή και πολιτική σημασία. Χιλιάδες θάνατοι από πείνα, πολέμους, ασθένειες ή επικίνδυνες μεταναστευτικές διαδρομές σε περιοχές της Αφρικής, της Ασίας ή της Μεσογείου συχνά παραμένουν ειδήσεις μικρής διάρκειας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι θάνατοι μεταναστών και προσφύγων στη Μεσόγειο. Σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, το 2025 τουλάχιστον 2.185 άνθρωποι πέθαναν ή αγνοούνται στη Μεσόγειο, ενώ σε παγκόσμιο επίπεδο σχεδόν 8.000 άνθρωποι καταγράφηκαν ως νεκροί ή αγνοούμενοι σε μεταναστευτικές διαδρομές. Παρά το μέγεθος αυτής της απώλειας, οι θάνατοι αυτοί σπάνια αποκτούν τη διάρκεια, την ένταση και την πολιτική φόρτιση που συνοδεύουν τραγωδίες σε χώρους που θεωρούνται πιο κοντά στον δυτικό κόσμο.

Εδώ φαίνεται καθαρά πώς η ανθρώπινη ζωή μπορεί να αποτιμάται διαφορετικά ανάλογα με το ποιος πεθαίνει, πού πεθαίνει και υπό ποιες πολιτικές συνθήκες γίνεται ο θάνατος ορατός. Οι πληθυσμοί που ζουν σε περιοχές πολέμου, ακραίας φτώχειας ή χρόνιας αστάθειας παρουσιάζονται συχνά κυρίως ως αριθμοί, στατιστικά δεδομένα ή μαζικά ανθρωπιστικά προβλήματα. Η ατομικότητα, οι καθημερινές

εμπειρίες και οι κοινωνικές διαδρομές των ανθρώπων αυτών χάνονται πίσω από τη γενική εικόνα της κρίσης.

Παρόμοια λογική συναντούμε και στο αγγλόφωνο Καμερούν, μια κρίση που παραμένει σχετικά περιορισμένη στη διεθνή ενημέρωση. Οι ρίζες της βρίσκονται στην αποικιακή διαίρεση της πρώην γερμανικής αποικίας ανάμεσα στη Γαλλία και τη Βρετανία μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στη μεταγενέστερη περιθωριοποίηση των αγγλόφωνων περιοχών. Από το 2016, η κρίση εξελίχθηκε σε ένοπλη σύγκρουση με σοβαρό ανθρώπινο κόστος. Σύμφωνα με τη Human Rights Watch, τουλάχιστον 6.000 άμαχοι έχουν σκοτωθεί και περισσότεροι από 638.000 άνθρωποι ήταν εσωτερικά εκτοπισμένοι στα μέσα του 2023. Η κρίση έχει επίσης αποδιαρθρώσει σοβαρά την εκπαίδευση, με χιλιάδες παιδιά εκτός σχολείου.

Το Καμερούν δείχνει πώς μια σύγκρουση μπορεί να παράγει ταυτόχρονα βία, εκτοπισμό, φτώχεια και αποδυνάμωση των δημόσιων υπηρεσιών, χωρίς να αποκτά εύκολα διεθνή πολιτική βαρύτητα. Η στρατιωτική διαχείριση της κρίσης απορροφά πόρους που θα μπορούσαν να κατευθυνθούν στην υγεία, την παιδεία, τις τοπικές υποδομές και την κοινωνική ανασυγκρότηση. Έτσι, η κρίση δεν παράγει μόνο άμεση βία· βαθαίνει και τις υλικές συνθήκες φτώχειας.

Η φτώχεια ως στέρηση φωνής

Η φτώχεια συνήθως προσεγγίζεται μέσα από οικονομικούς δείκτες: εισόδημα, κατανάλωση, πρόσβαση σε τροφή, νερό, υγεία και εκπαίδευση. Οι δείκτες αυτοί είναι αναγκαίοι. Χωρίς αυτούς δεν μπορούμε να κατανοήσουμε την υλική έκταση της ανισότητας. Ωστόσο, δεν αρκούν. Η φτώχεια δεν είναι μόνο ζήτημα πόρων. Είναι και ζήτημα εξουσίας: ποιος μπορεί να μιλήσει, ποιος ακούγεται, ποιος εκπροσωπείται, ποιος θεωρείται φορέας ιστορίας και δικαιωμάτων.

Πολλές κοινωνίες του παγκόσμιου Νότου εμφανίζονται στη διεθνή δημόσια σφαίρα κυρίως όταν συνδέονται με πολέμους, λιμούς, φυσικές καταστροφές ή μεταναστευτικές κρίσεις. Η καθημερινή ζωή, οι κοινωνικές σχέσεις, οι μορφές δημιουργικότητας, οι πολιτισμικές εκφράσεις και οι στρατηγικές επιβίωσης αυτών των κοινωνιών παραμένουν στο περιθώριο. Άλλοι μιλούν γι' αυτές. Άλλοι ερμηνεύουν τις κρίσεις τους. Άλλοι επιλέγουν ποιες εικόνες θα κυκλοφορήσουν παγκοσμίως.

Αυτό δεν αφορά μόνο τον «μακρινό» Νότο. Ο παγκόσμιος Νότος βρίσκεται και μέσα στον Βορρά: στις περιθωριοποιημένες γειτονίες, στους ανθρώπους χωρίς σταθερή κατοικία, στους μετανάστες χωρίς πλήρη δικαιώματα, στους εργαζόμενους της επισφαλούς οικονομίας, στους διανομείς, στους ανθρώπους που εργάζονται χωρίς επαρκή κοινωνική προστασία. Η φτώχεια δεν ακολουθεί απλώς τη διάκριση Βορράς/Νότος. Διαπερνά και το εσωτερικό των πλούσιων κοινωνιών.

Γι' αυτό το ζήτημα της ορατότητας είναι πολιτικό. Δεν αρκεί να «δούμε» τη φτώχεια. Πρέπει να δούμε και τους μηχανισμούς που την παράγουν, τις ιστορικές σχέσεις που τη συντηρούν, τις φωνές που αποκλείονται και τις ζωές που αντιμετωπίζονται ως λιγότερο άξιες προσοχής.

Η παγκόσμια ενημέρωση δεν αναπαριστά απλώς τις παγκόσμιες ανισότητες. Συχνά συμβάλλει και

στην αναπαραγωγή τους. Όταν ορισμένες κοινωνίες γίνονται ορατές μόνο μέσα από τον πόλεμο, την πείνα, την τρομοκρατία ή τη δυστυχία, τότε ο κόσμος μαθαίνει να τις βλέπει ως τόπους μόνιμης κρίσης. Και όταν η κρίση γίνεται κανονικότητα, η αδιαφορία γίνεται ευκολότερη.

Το πρόβλημα, λοιπόν, δεν είναι μόνο γιατί ορισμένες κοινωνίες παραμένουν φτωχότερες από άλλες. Είναι και γιατί ορισμένες ζωές, ορισμένοι πόνοι και ορισμένες μορφές βίας φαίνεται να έχουν μικρότερη αξία στο παγκόσμιο σύστημα ενημέρωσης και πολιτικής προσοχής.

Η ορατότητα από μόνη της δεν αρκεί για να αλλάξει τις υλικές συνθήκες της φτώχειας. Χωρίς όμως αναγνώριση, χωρίς φωνή και χωρίς πολιτική προσοχή, η φτώχεια παραμένει πιο εύκολα ανεκτή, μακρινή και τελικά κανονικοποιημένη. Αυτό είναι ίσως ένα από τα πιο σκληρά χαρακτηριστικά του σημερινού κόσμου: δεν παράγει μόνο άνισες ζωές, αλλά και άνισες δυνατότητες να γίνουν αυτές οι ζωές ορατές.

**Ο Δρ. Νίκος Μεταξίδης είναι μέλος ΕΔΙΠ στο Τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου*